

**Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Тарих,
археология және этнология факультеті, археология, этнология және
музеология кафедрасының «6D020800 –Археология және этнология»
мамандығы бойынша PhD докторанты Терекбаева Жазира
Махмудовнанын «Қазақ халқының дәстүрлі көлік жүйесі (XVIII – XX
ғасырдың басы)» атты диссертациялық зерттеу жұмысына берілген
отандық кеңесшінің**

ПІКІРІ

Барлығымызға мәлім, дәстүрлі көлікпен коммуникация қоғамның мәдениетінің маңызды бөлігі болыпта былады. Дәстүрлі көлік қатынастары материалдық мәдениеттің басқа да элементтері ерекшеліктерімен қызығушылық тудырады. Көлік мәдениеті қоғамның санасы мен өзін-өзі тануын, қоғамға бағдарланған құндылықтың түрлі көріністерін көрсетеді. Сонымен қатар, көлік құралдары кез келген халықтың және басқа да халықтардың этникалық тарихының, экономикалық және мәдени байланыстарындағы дәстүрлі немесе жаңа (инновациялық) белгілерін көрсетеді. Материалдық мәдениет жүйесінде кіші жүйелердің бірі бола отырып, дәстүрлі көлікте кем дегенде төрт – технологиялық, функционалдық, әлеуметтік және символикалық аспектілері байқалады.

Ж.М. Терекбаеваның ұсынып отырған диссертациясында аталмыш басты құндылықтар нақты зерттелген. Зерттеу жұмысы XVIII – XX ғасырлардың бас кезіне дейінгі қазақ халқының дәстүрлі көлік түрлерін, қолданыс аясын, тұрмыс-тіршіліктегі маңызы, қазақ халқына ата-бабасынан мирас болып жету жолдарын, көлік түрлерінің халық өмірінен алатын орны мен маңыздылығын, аймақтық және маусымдық ерекшеліктері қарастырған. Қарастырылған кезеңде сондай-ақ су көлігінің түрлері дамып, өзен-көлдерде қатынас үшін, сауда-саттықта, балық шаруашылығында және адам тасымалы үшін үлкен сұраныста болған.

Қазақ халқының әр түрлі өңірде аймақтық ерекшеліктерге қарай қалыптасқан тарихи-мәдениеті, дәстүрлі шаруашылықты жүргізу ерекшеліктері, материалдық және рухани мәдениеті аса күрделі ғылыми зерттеулер қатарына жатады. Бүгінгі таңдағы отандық этнология ғылымындағы теориялық-практикалық таным – тарихи-мәдени мұрамызды ұлттық мүдде тұрғысынан, халқымыздың өткені мен бүгінгісінің сабақтасып, астасып жатуын, халық жадындағы «ұлттық код» ретінде танылатын мұрамыздың жаңарып жатуын талап етеді. Қазақ халқы Ұлы Дала Елін ғасырлар бойына мекен еткен атақазактардың тарихи танымдарын қабылдап, көптеген үрдіс-дәстүрлерін қазіргі заман ұрпақтарына сақтап жеткізген, атадәстүрді жалғастырып отырған ұрпақ болып табылады.

Диссертацияда қазақ халқының этномәдени, этношаруашылық тенденциясы сияқты тақырыптарды біріктіре саралай отырып, біртұтас, кешенді ғылыми зерттей отырып, белгілі бір жекеленген тақырыбының қыр-сырын ашу үшін, қазақ жерінің әр аймағында өмір сүрген қазақтардың

аймақтық ерекшелігін негізге ала отырып, тарихи-этнографиясын ғылыми-теориялық, ғылыми практикалық қырынан игерген.

Ж.М. Терекбаеваның диссертация жұмысының бірінші тарауы казак жеріндегі дәстүрлі көліктердің зерттелуі, қалыптасу тарихы және көліктердің жалпы және ішкі типологиясын қамтиды. Тарауда көліктің генезисін анықтау мақсатында археологиялық қазба жұмыстары мен жартас бетіндегі петроглифтердің табылымдары негізінде қарастырылған. Көлік жүйесінің жалпы және ішкі типологиясы жасалған. Көне көліктер қатысты жазба деректер қоры жинақталып, жүйеленді, көне көліктердің зерттелу деңгейіне, тарихнамасына сараптау жасалып, ғылыми жүйелендірілген.

Диссертацияның екінші тарауында дәстүрлі көлік жүйесі және оның тіршілікке функциясы, яғни көліктік малдардың қолданыс аясы мен функциясы, арба және күйменің тұрмыстық маңызы, сүйретпелер мен шана түрлерінің қолданыстық ерекшеліктері зерделенген. Сонымен қатар су көліктерінің өзіндік ерекшеліктері, солардың ішінде сал, мес сал, қайық және кемелердің түрлері мен олардың атқаратын қызметі, тұрмыстық және шаруашылық тұрғыда пайдаланудағы ерекшеліктері анықталған.

Басқа түркі тілдес халықтардың дәстүрлі қатынас-құралдарымен ортақ белгілері, ерекшеліктері анықталды, бір-бірімен салыстырылып, сараптама жасалынды, түйе малының адам өміріндегі күш көлігі ретіндегі маңыздылығы, ат-жылқының мініс көлігі ретінде пайдаланудағы ерекшеліктері талданған.

Сүйретпелі қатынас көлік түрлеріне қатысты дерек қорлары жинақталып, аталмыш көлік түрлерінің аймақтық ерекшеліктері жөнінде информаторлардан маңызды ақпараттар алынған.

Ізденушінің диссертацияда жасаған тұжырымдары мен қорытындылары көптеген мұрағаттық, статистикалық материалдар, ең негізгісі – ел арасынан жинаған материалдарына және т.б. дерек көздеріне сүйене негізделіп, ғылыми айналымға енгізілген.

Докторант, диссертациялық зерттеу жұмысын жазу барысында PhD бағдарламасы бойынша Гази университетінде ғылыми іссапарда болып қайтты. Аталмыш университет кітапханасы мен оның сирек құжаттар қорында жұмыс істеп зерттеу тақырыбына, соның ішінде су көліктеріне қатысты көптеген деректерді пайдаланып, зерттеу жұмыстарын жүргізген. Зерттеу жұмысының алдына қойған мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес тақырыпқа тікелей немесе жанама қатысы бар ғылыми еңбектер мен докторанттың дербес жинаған этнографиялық деректері мен құжаттары тақырыптың өзектілігін айқындайды.

Докторант Ж.М. Терекбаева зерттеу жұмысының ғылыми мәселелері мен оның ғылыми нәтижелері бойынша ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы Жоғарғы аттестаттау комитеті бекіткен ғылыми журналдар мен шетелдік және отандық ғылыми конференциялардың жинақтарында жалпы саны 11 ғылыми мақала жариялады. Оның ішінде, Қазақстан Республикасы БҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау комитеті тарапынан бекітілген ғылыми журналдарда төрт мақала жарыққа шықты. Республикамыздағы

ғылыми орталықтар мен ЖОО-да ұйымдастырылған халықаралық және республикалық ғылыми конференция жинақтарында төрт ғылыми баяндама жасалды. Сондай-ақ, шетелдік журналдар мен конференциялар жинақтарында екі ғылыми мақала, оның ішінде бір мақала «Scopus», «Thomson Reuters» халықаралық деректемелер базасының құрамындағы журналда жарияланды.

Диссертациялық жұмыстың негізгі нәтижелерін жоғары бағалай отырып жұмысқа көрсетілетін ескертулер мен ұсыныстар мынандай:

Қазақ халқының дәстүрлі көлік қатынастарын қарастырғанда аймақтық ерекшеліктері әлсіз көрсетілген.

Дегенмен де бұл айтылған ескертпе зерттеу жұмысының құндылығын түсірмейді және ол келешекте атқарылатын ғылыми жұмыстарға арқау болатынына сенімім мол. Терекбаева Жазира Махмудованың жасаған ғылыми тұжырымдары мен ұсынған жаңалықтары және зерттеу жұмысының құрылымына жақсы деген баға беремін.

Қорыта айтқанда, докторанттың зерттеу жұмысының құрылымы мен мазмұнында жүйелілік пен сабақтастық принциптері толық сақталған. Соның негізінде мәселенің өзара ішкі байланысы мен зерттеу тұтастығы жоғалмаған. Нәтижесінде зерттеу жұмысының ғылыми маңыздылығы арта түскен. Осындай ғылыми нәтижелерді ескере отырып докторант Терекбаева Жазира Махмудованың «6D020800 – Археология және этнология» мамандығы бойынша философия ғылымдарының докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациялық жұмысын толық аяқталған дербес зерттеу жұмысы деп есептеймін. Сондықтан диссертациялық жұмысты әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Тарих, археология және этнология факультеті, археология, этнология және музеология кафедрасы мәжілісіндеталқылауға ұсынамын.

Отандық кеңесшісі,
т.ғ.д., профессор

Қалыш А.Б.

РАСТАЙМЫН
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Ғылыми кадрларды
даярлау және аттестаттау басқармасының басшысы
ЗАВЕРЯЮ
Начальник управления подготовки и аттестации
научных кадров КазНУ им. аль-Фараби
Р.Е. Кудайбергенова

20

